

CSABA LÁSZLÓ

Átmenettan és közgazdaságtan

Módszertani tanulságok egy részterület műveléséből

Az akadémiai székfoglaló előadás a teljesség igénye nélkül arra a kérdésre keresi a választ, hogy a posztkommunista átalakulás tanulmányozása milyen használható tanulságokkal szolgált a közgazdasági elmélet művelőinek szélesebb köre számára. Megállapítja, hogy – a világ közgazdaságtanában folyó megújulással párhuzamosan – a módszertani pluralizmus, ezen belül a történeti, az intézményi és az összehasonlító gazdaságtani közelítés visszahelyezése jogaiba, valamint az egyoldalúan csak a matematikai formalizálást előtérbe állító megoldások visszazurolása figyelhető meg.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: A2, B4, P3.

Negyedszázad általában elegendő idő ahhoz, hogy történelmi korszaknak, elemzési egységnek tekinthessük. Vehetjük a két háború közti időszakot, a harmincéves háború ennél kissé hosszabb szakaszát vagy a kínai történelemben a *nagy ugrás* 1958. évi meghirdetésétől e szakaszt véglegesen lezáró, Teng Hsziao-ping nevéhez kötődő 1979. évi pragmatikus reformok sorát megindító időszakát. A tudományágak fejlődésében is bevett a negyedszázados szakaszolás. E hagyományokban – gondolatkísérlet erejéig – a rendszerváltozást is egy negyedszázados keretben értelmezzük. A lengyel kerekasztal-tárgyalások 1989. áprilisi lezárását tekinthetjük kiindulópontnak: ekkor történt meg a történelemben először, hogy egy kommunista párt önként átadta a hatalmat a vele versengő erőknek. Lezárásnak tekinthetjük 2014 júniusát, az Európai Parlament megválasztását, amelyben immár az átalakult országok széles élbolya, kilenc ország, vagyis a posztszocialista országok közel harmada vehet részt. E kör számára – a szó szűk értelmében legalábbis – véget ért a sajátosan posztszocialista „átmenet”, amennyiben az itt létrejött gazdasági rendszereket a mintául szolgáló partnerek, az Európai Unió tagállamai a magukéival azonos minőségűnek ismerték el. S miközben nem gondoljuk – az összehasonlító gazdaságtan művelőjeként már szakmai és személyes okokból sem gondolhatjuk – azt,

* Az MTA rendes tagsága elnyerése alkalmából tartott székfoglaló előadás, 2013. november 26.

hogy a piacgazdaságnak a való világban egyetlen helyes, adekvát modellje létezne, mint a bevezető mikro- és makroökonómiai tankönyvekben, azt azonban gondolhatjuk és gondoljuk is, hogy egy különleges szakasz véget ért. Az a szakasz, ahol a makroökonómia és a gazdaságpolitika egészének szokásos kérdéskörét egyértelműen felülírta a piacgazdaság sajátos intézményi rendszerének kialakítása, bejáratása, majd az uniós elvárások konkrét rendjéhez való illesztése. Ma már a magyar gazdaság, de az észti vagy a horvát gazdaság gyakorlata sem különbözik jobban a – pusztán elvontan létező – kontinentális európai szociális piacgazdasági modellétől, mint mondjuk Portugáliáétól, Írországétól vagy épp Finnországotól. Kézenfekvő azonban – már csak az európai növekedés tartós lelassulása miatt is¹ – az, hogy az intézményi és gazdaságpolitikai változások sora aligha érhet véget, sőt a neheze – a fenntartható fejlődési pályára állás – még előttünk áll.

Ebben az akadémiai székfoglaló előadásban nem a szokásos módon, a tények, statisztikák, politikai lépések egyenkénti elemzésével élünk. Eggyel – sőt kettővel – magasabb elvontsági szinten, egy önreflektív gondolat kísérletbe fogunk. Abból indulunk ki, hogy mostanra létrejött az előbb jellemzett korszak részletein túlmutató, a gazdaságelmélet általánossági szintjét megközelítő ismeretanyag, amelyet jelentős kiadók által jegyzett kézikönyvekben (*Kolodko–Tomkiewicz* [2011], *Hare–Turley* [2013], *Kollmorgen és szerzőtársai* [2014]), valamint a nem kevésbé rangos kiadók gondozta átfogó monográfiákban (*Turley–Luke* [2010], *Kornai* [2012], *Berend* [2010]) feldolgoztak, és amelyhez az elmúlt negyedszázadban közreadott elemzéseinkkel – ha szerény mértékben – magunk is megpróbáltunk hozzájárulni. Ezért, a mából visszapillantva – és az egyes korszakok napi vitáin, érzelmektől túlfűtött megítélésein túllépve –, fel lehet és fel is kell tennünk azt a kérdést: mit adott eme részterület kutatása a világ közgazdaságtana számára? Az utóbbiban folyó út- és helykeresés eléggé széles körben ismert, és ezért a globális irányzatokhoz illeszkedünk akkor, amikor e kérdés megválaszolására vállalkozunk – elismerve, hogy a feladat átfogó teljesítése monográfiát igényelne.²

Az átmenetben – néha tranzitológiának is nevezett tevékenység – a közgazdaságtan magas elvontsági szinten művelt, matematikailag formalizált, modellező fősodrával szemben kezdettől fogva az elmélet és a gyakorlat afféle kölcsönhatásban létezett, ami a természet- és az élettudományokban megszokott, de a mai közgazdasági főáramétól merőben eltérő. Ha tetszik, ez az igazi kísérleti közgazdaságtan, ami – az amerikai megfelelőjétől eltérően – nem mesterséges körülmények közötti, elszigetelt csoportokra vetített, korlátozott viselkedési megfigyeléseket jelent. Ellenkezőképpen: párhuzamosan, egyszerre több ország egész társadalmán folyt a kísérletezés – hol több, hol kevesebb eredménnyel. Ugyancsak a természettudományokat és az orvostudományt idézi a külső hatások és a rendszer – már-már károszt idéző – bonyolultsága, és már olyan mértékben, hogy az az előreláthatóság és a kiszámíthatóság minimu-

¹ A tartósság összetevőit elemzi részleteiben *Elekes–Halmi* [2013] (különösen 61–63. o.), kiemelve, hogy az új tagállamok potenciális növekedése már 2008 óta az uniós átlagnak megfelelő évi 2 százalékon állandósult, ami semmiféle felzárkózásra nem ad alapot, még kevésbé számíthatunk arra, hogy e térség „az európai növekedés motorjává” válhatna.

² A bővebb kifejtésre az Akadémiai Kiadónál megjelenésre váró *Csaba* [2014] tesz kísérletet.

mát veszélyezteti. Ha tetszik: soha rosszabb kísérleti alany/terepet a modern közgazdaságtannak, amely a visszatérő jelenségek, a bármikor és bárhol alkalmazható törvények, a szabadon választott előfeltételezések, a matematikai szépség, a racionális várakozások és az elemzés prediktív erejének bűvöletében élt és él ma is.

Kiindulópont: közgazdasági kérdés-e a rendszerváltozás?

Az alcímben feltett – kívülálló számára talán mesterkéltnek tetsző – kérdés az első pillanattól kezdve a lehető legkomolyabban felmerült. Hiszen a szovjet birodalom – legtöbb szemlélő számára váratlan – összeomlása, az ezt követő intézményi légüres tér, majd a helyreállítás nehézsége, az összeomlást követő valóságos depresszió³ mind-mind egyedi jelenség. Nemhogy tetszés szerint ismétlődnének, hanem voltaképp egyszer sem ismétlődik meg. Márpedig egyedi jelenségeket a tömegjelenségek, az ismétlődő folyamatok és a törvények elemzésére létrehozott modern közgazdaságtan általában nem tud és nem is kíván vizsgálni. Tértől és időtől független feltételezésekkel sem élhetett – hiszen például a haszon vagy a vagyonerék maximalizálása egy olyan helyzetben, ahol a tőkejavak értéke nem ismert, a külső és belső árak kapcsolata véletlenszerű, aligha lehetséges. Racionális várakozásokkal nem lehet élni kaotikusan alakuló, a korábbi és a későbbi logikát egyaránt meghazudtoló, átláthatatlan közegben. Hiperinfláció mellett a különböző időszakokban megfigyelt értékek nem vethetők egybe. Ahol a cégek még sokáig a közigazgatás meghosszabbított karjai, ott nem érvényesülhettek a mikroökonómia elvileg minden körülmények közt érvényes törvényei sem.

Mindennek hatására szó sem volt arról – pedig ezt számtalanszor hallottuk akkor és azóta is –, hogy az elavult tankönyvek leselejtezésével és kitűnő amerikai tananyagoknak a vezető egyetemekről történt egyszerű áttemelésével meg lehetett volna oldani e kérdéseket. Rövidre fogva: e tananyagoknak, sőt a washingtoni konszenzusban összegzett gazdaságpolitikai tudásnak szinte semmi sem mondanivalója volt, nem is lehetett az egyedi történelmi kihívás kezelésére.⁴ A tananyagok egyik része, a főáramúak eleve nem is törekedtek gazdaságpolitikai alkalmazások, ajánlások megfogalmazására. A másik része pedig – a gazdaságpolitikai jellegűek – többnyire nem a posztsovjet viszonyokra vonatkozott, ezért már kezdetben látható volt, hogy kevésbé relevánsak a sajátos, az intézmények összeomlása jellemezte helyzet értékelésére és javítására (*Winiacki [1992]*). Végül a források egy harmadik köre, a szovjetológia

³ E visszaesés mind időtartamában, mind mértékében meghaladta az 1929–1933 közötti világgazdasági válság vagy a világháború során tapasztaltakat. Igaz, ezt nem lehet az átalakulással közvetlen összefüggésbe hozni – vagyis transzformációsnak nevezni –, hiszen jórészt a nagy szervezeti és politikai egységek széteséséből, a korábban egyeduralkodó hierarchikus-bürokratikus koordinációs mechanizmus felbomlásából, valamint a hiánygazdaság elfedte torzulások nyílttá válásából adódott. Ha csak a kereskedelem átterelését vesszük, az önmagában is termelés-visszafogó hatású, akárcsak a valós árak bevezetése vagy a behozott árak versenye is. Holott mindez hosszú távon jólétnövelő, sőt el sem kerülhető!

⁴ Utóbbiról összegzően lásd *Mihályi [2008]* és *Szokolczai [2009]* egymást sok tekintetben kiegészítő vitáját.

– mai szóval *area studies* – világa inkább a szociálintropológia, a politikai és történelmi narratívák, semmint a közgazdasági elemzés világához sorolható.

Mivel mindeme folyamatok a világgazdaságnak számunkra ugyan fontos, de egészében messze nem meghatározó részében mentek végbe, sajátos és áthidalhatatlan ellentmondás jött létre a főáramú, akadémiai közgazdaságtan és a rendszerváltozás művelői és kutatói között. Ez lényeges eltérés, még akkor is, ha kézenfekvő, hogy mind az akadémiai tudományon belül, mind a gazdaságpolitika és az alkalmazott elmélet művelői közt számos megoszlás mutatható ki, és talán nem is az „ortodox”/hagyományörző és „heterodox”/szokatlan/újító jelzők jelenítik meg eme eltérések lényegét.

Míg a főáram jeles képviselői szinte kivétel nélkül tettek egy-egy kirándulást – tanácsadói minőségben – térségünkbe, majd visszatértek a „kaptafához”, a térség közgazdasági közt szakadás jött létre. Az egyik tábor – a kisebbség – az elméleti tanszékek és a nemzetközi csereprogramok világában szervesen beépült a főáramba. A másik – nagyobbik – részük viszont a hayeki kísérlet és tévedés módszerét követve próbálta előbb csak megérteni, utóbb megjavítani azt az empirikus anyagot, amivel dolgoznia adatott. Miközben kezdettől fogva számos kísérlet történt a szakadék áthidalására – kézenfekvő okokból –, a megosztottság a mai napig is fennáll. Nem egyszerűen arról a – minden tudományt minden korban jellemzett – helyzetről van szó, hogy az elmélet célja, zsánere és mércéje eltér a gyakorlattól, sőt az alkalmazásokétól is, hanem arról, hogy a párbeszédnek egy szinte totális hiánya alakult ki, ami a – nyugati társadalmakban sem ismeretlen – eltérések és intézményes elkülönülés megsokszorozódását jelenti.

Rövidre fogva: a közgazdaságtan egyre inkább amerikai és egyetemi tudománnyá vált, saját mércéjén még a nyugati társadalmak és gazdaságok konkrétumait kutatók is rendre könnyűnek találhatnák⁵ – a World Economytól a Kyklosig terjedő körben, nem is szólva a térségünkkel foglalkozó lapokról. Ezt a kiadók által is követett és közreadott sorrendekből bárki könnyen ellenőrizheti a világhálón. Másfelől: az átalakulás valós folyamatainak megértéséhez meglehetősen kevés hasznát vesszük ama kutatásoknak, amelyek a személyes életvitel kérdéseit taglalják, az elhízástól a dohányzásig, vagy tisztán matematikai értelemben vett szépségükért kerülnek a legelőkelőbb lapokba. Utóbbiakban mutatóban van (ha

⁵ A közkézen forgó nemzetközi folyóiratrangsorokban egyedül a londoni CEPR gondozta, a Blackwell kiadónál megjelenő negyedéves lap, az *Economic Policy* ér el helyezést – az első húszat számítva. A listákon szereplő számviteli és munkatudományi lapokat Európában inkább az ágazati, semmint a közgazdasági (mai szóval makroökonómiai) periodikák közé soroljuk, és a tisztán matematikai-ökonometriai lapok előkelő helyezése sem kézenfekvő. A helyzet legutóbb az angol Royal Economic Society lapjának, az *Economic Journal*-nek a figyelmét is felkeltette. A nagy tekintélyű vezető európai lapban megjelent egyik írás – Hudson [2013] – azt emeli ki, hogy az üzleti karok/lapok sorrendjében éppen fordított értékrend érvényesül, holott ők a közgazdasági karok outputjának fő fogyasztói. A másik elemző, a tudományelméletben korábban is jeleskedő David N. Laband pedig a sorolások szubjektivitását mutatja be, például azzal, hogy viszonylag szerény eltérések beépítésével/elhagyásával gyökeresen más sorrendek jönnek ki minden általa vizsgált körben (Laband [2013]). Lehet, hogy mégsem indolult, hogy minden folyóirat már a kezdő lapján megadja, hogy őt a maga területén hányadiknak sorolta be a Thomson Reuters üzleti csoport kategorizálása?

van) gyakorlati – különösen pedig a mi térségünket érintő – elemzés. Ez is könnyen ellenőrizhető a világhálón.

Ha nem a közgazdaság tanát, hanem tudományát vizsgáljuk,⁶ akkor nehéz ki térni ama felvetés elől, hogy mondjuk, a hiperinfláció megtörése, a működő energiaszolgáltatás kialakítása, az államháztartás fenntartható módon való kiegyensúlyozása, a munkapiac vagy éppen az egészségügy megszervezése miért is ne lenne közgazdasági kérdés. És felmerült a hagyományos témák sora is. Ez a növekedéstől a világgazdasági beágyazódáson át a vállalati működés célszerű rendjéig, a jognak a gazdaságfejlődésben játszott szerepéig terjed. Vagyis: nem is tudunk olyan területet említeni, ahol az átalakulás gyakorlata bele ne ütközött volna már eddig is olyan kihívásokba, amiket végső fokon nem a „szűkösség tudománya” lenne hivatott megválaszolni.

Az első körben ebből az áttekintésből az a következtetés adódhat, hogy az átmenettan tárgya másfajta eszközöket, módszereket és kérdésfeltevést követel meg, mint amivel ma a vezető lapokba – a közgazdasági szakma és az amerikai egyetemek által árgus szemmel figyelt tíz legjobb lapba – be lehetett volna kerülni jelenleg, vagy akár a jövőben is, ameddig a ma ismert szerkesztési elvek és gyakorlata érvényesül. És fordítva: a vezető lapokban elismert vagy éppen az elmúlt negyedszázad során közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett kutatási eredmények közül igen kevés olyan ismeret vagy eljárás van – ha van –, amit a rendszerváltoztatás megértésére, a kiábrándító eredmények megjobbítására fel lehetne használnunk. Erre lehet ugyan azt felelni, hogy a szakma nagyjainak ez sohasem volt céljuk, de számunkra, a posztkommunista válságba csöppent elemzőknek és társadalmaknak ez sovány vigasz. Ami ellenben – legalább a szakma számára – vigasztaló lehet, az az, hogy a klasszikus közgazdaságtan meghatározó felismerései, amelyek például az infláció káros voltáról, az adózás célszerű formáiról és méltányosságáról, a közpénzügyek fenntarthatóan kiegyensúlyozott voltáról vagy épp az anticiklikus gazdaságpolitikáról és a gazdaságpolitika rendszerszemléletéről szólnak, továbbra is jó eredménnyel hasznosíthatóknak bizonyultak – méghozzá Oroszországtól Kelet-Németorszáig mindenütt.

Az átalakulás kísérleti laboratóriuma

A legélesebben éppen a gyakorlati alkalmazások és a velük való szoros kapcsolattartás terén vált el egymástól a rendszerváltozás kutatása/formálása és a közgazdaságtan fősodra. Miközben az elméletben – Milton Friedman nyomán – közkeletűvé vált a prediktív erő megkövetelése és mércékénti használata, mindennek hiánya nálunk a trivialisítások közé került. Hiszen, mint láttuk, a gazdaságpolitika formálóinak éppen úgy, mint a vállalatvezetőknek, a háztartásoknak éppen úgy, mint a pénzügyi közvetítő rendszer jeles szereplőinek nélkülöznünk kellett az előrelátást, a racionális várakozások kialakítását, sőt az első évtizedben még a megszokott – tankönyveinkben

⁶ E két tárgyalásmód megkülönböztetéséről, okairól és következményeiről hasznos és alapos áttekintést nyújt *Móczár* [2008/2009] kétrészes tanulmánya.

eleminek leírt – koordinációs mechanizmusokat és jelzéseket (köztük árjelzéseket, mármint a komolyan vehető árjelzéseket) is.

Ez az a helyzet, amikor a közgazdaság tanának el kell hallgatnia. A köz gazdaságát elemző tudomány számára ezzel szemben szinte irigylésre méltó helyzet jön létre. A szokásoktól merőben eltérően a gyakorlatban próbálhat ki – „tesztelhet” – ötleteket, ismereteket, régi és új felismeréseket. Nem túlzás talán azt mondani, hogy jó esetben – vagyis a világháborúkat és a permanens forradalmat leszámítva – egy nemzedék életében egyszer, ha adódik efféle lehetőség. Ahogy egy különleges trópusi betegség gyógyítása az orvostudományt, az olajárak megsokszorozódása a műszaki tudományt, úgy a rendszerváltozás a közösség gazdálkodásával foglalkozó tudományt szembesítette új kihívásokkal, lehetőségeket adott és egyben veszélyekkel is terhes volt. Hiszen a nem rutinszerű helyzetre új megoldásokat kell kiagyalni, az ötletelésnek jelentős kockázata is vannak (amellett, hogy időnként szórakoztató lehet).

Nem volt történelmi előzmény és példa, amely közvetlenül alkalmazható lett volna arra a helyzetre, amelyben – a közhelyékoztatott fordulattal – a rántottából tojást kellett varázsolni. A párhuzamok igen részlegesek és töredékesek voltak, és sokszor átéltem, milyen nagyfokú volt mindnyájunkban, akik e folyamatot valamilyen fokon alakítottuk, a kétely a tekintetben: mi is az ismereteink tárházából a valóban és számunkra is releváns tudás? És mi annak látszata csupán, vagy egy rossz vicc, egy kósza ötlet talán. A lépcsőházi bölcsességgel ma már könnyebben tudjuk ezt, de a maga idejében nem így volt – ezt őszintén be kell ismernünk, kutatóknak és gyakorló közgazdászoknak egyaránt. Nem elég – nem is elegáns, nem is méltányos – a politikára hárítani minden felelősséget. Akkor sem, ha a politika művelőinek – mint az egyszeri rabbinak – mindig voltak és vannak ötletei bőven, még akkor is, amikor liba már rég nincs az udvarban.

A kísérletezés lehetősége és kényszere, a gyakorlattal való szoros kapcsolat – néha szimbiózis – merőben ellentétes az amerikai zsánerű akadémiai közgazdaságtan elvárásaival, szemléletével és értékrendjével. Ott legfeljebb néhány hónapra szokás kirándulni a gyakorlat világába, akkor is ritkán válik főhivatású folyamatalakítóvá bárki. Kenneth Arrow-tól James Mirleesig terjed azok köre – csak a Nobel-díjasok közül –, akik egy-egy időszakban átléptek a döntéshozatal terepére. Művüket bevégezvén, szinte menekülésszerűen tértek vissza a tanszéki elefántcsonttoronyba, a modellek és az ábrák békés világába, a matematikai szépség vonzásába. Igaz ez azokra is – a Milton Friedmanra és Paul A. Samuelsonra –, akik adott esetben populáris lapok, a *Business Week* és a *Newsweek* hasábjain akár kétheti rendszerességgel, szinte egymást váltva, de egymást sem kímélve kommentálták a gazdaságpolitika folyó ügyeit. És igaz ez azokra is – Gregory Mankiw-tól Kenneth Rogoffig –, akik nem csak alakalomszerűen merítkeztek meg a döntéshozatal világában.

Az elmélettörténet ismerői számára közhelyszerű és bizonyítást sem igénylő annak észrevételezése, hogy az Egyesült Államokban a döntéshozatal hagyományosan – térben, kompetenciában és személyi állományban – élesen elkülönül az egyetemi (ahogy ott mondják: *academic economics*) művelőinek körétől. Ennek tükörképe az, hogy a tanszéki közgazda – különösen a formalizmus áttörését követő három évtizedben – némi „lesajnálással” tekint a politika, az érdekek és az intézmények hálójában vergődő gyakorló közgazdászra, legyen szó a makrogazdaság, a banki élet vagy

a vállalati világ képviselőiről. Ezek vergődését jó esetben a valódi – az elméleti, a tiszta – közgazdaságtantól élesen elkülönített pénzügytan, a szociológia vagy az üzleti tudományok művelői tanulmányozhatják. A „társadalomtudományok királynőjére” azonban mindez nem tartozik.

Nem pusztán ízlésbeli kérdésről van szó. Az amerikai vezető egyetemek előléptési gyakorlatában ennek megfelelő irányzatok érvényesülnek, aminek fontos eleme az, hogy a gyakorlati tevékenységet körülbelül annyira értékelik, mint mondjuk a sportolást vagy az egyházi életben kifejtett aktivitást. Ismeretes, hogy az Egyesült Államokban mindkettőt – már a felvételik során is – értékelik. Ámde ezek segédpontok ahhoz képest, amit a főtáblán lehet elérni.

Közismert, hogy Európában Colbert, Ricardo, List, Keynes vagy épp Walter Eucken számára a közszereplés és a kutatás nemhogy elvált volna, hanem ugyanannak az éremnek volt a két oldala. Ez a szélesebb európai hagyomány: Raymond Barre-től Mario Montiig szinte nincs valamire való közgazdász, akinek ne lett volna életeleme a közéleti szerepvállalás, a folyamatok befolyásolása. Számukra kézenfekvő, hogy a „puding próbája az evés”. Tanulságos, hogy a szakmánk önvizsgálatában szinte minden szerző által egyetértően idézett *Colander* [2010] az európai gazdasági doktorképzés előnyei között első helyen emeli ki – méghozzá az amerikai leszűkítő törekvésekkel szemben – a széles közéleti, a közéleti aktivitást és a társtudományokkal való párbeszéd képességét is.

Ebben a szemléletben már nem feltétlen botcsinálta az a közgazdász, aki a gyakorlat felvetette kérdéseket vizsgál, netán még azzal is kísérletezik, hogy gondolatait a gyakorlatban kipróbálja. Vélhetően kevesen kockáztatnák meg, hogy kétségbe vonják: a közgazdászszakma és a tudományág egésze szegényebb lenne az olyan szereplők nélkül, mint – mondjuk – Leszek Balcerowicz, Antal László, Jan Svejnar, Tardos Márton, Jegor Gajdar vagy Grzegorz Kolodko. Mivel nem kívánunk a ló túlsó oldalára átesni, leszögezzük: a felsoroltak – bővíthető – körével nem gondoljuk lefedettnek a közép- és a kelet-európai térség közgazdasági elméletének történetét, hiszen abba szervesen beletartoznak számos más (például a matematikai áramlatot művelő, a viselkedés-gazdaságtant kutató, a vállalati magatartást, az innovációt, a gazdasági rendszereket, a fejlődést és sok más elméletet formáló) részterületet művelő kollégáink is. Állításunk csupán az, hogy amikor a térség közgazdászai a valóság felé fordultak, és elméleteiket a valóságon tesztelték, nem kanyarodtak el sem a szakma hagyományaitól, sem értékrendjétől, sem a tudományos jó modor követelményeitől. Eltértek viszont attól a Samuelson által meghonosított gyakorlattól, amelyben a koherenciavizsgálat, esetleg a statisztikai szignifikanciavizsgálat jelenti az „empirikus tesztelést”, nem a való élet tényein való kipróbálás. A közgazdaságtan talán legeredetibb ma élő művelője, Deirdre McCloskey, aki a chicagói egyetemen több tudományszakot – így a közgazdaságtan mellett a nyelvészetet is – *distinguished* professzorként oktat, joggal minősítette ezt az úgynevezett módszertanilag igényes közgazdaságtan legsúlyosabb baklövésének.⁷

⁷ E kérdés visszatérően foglalkoztatja hosszabb-rövidebb írásaiban. A legalaposabb kifejtés a *Ziliak-McCloskey* [2008] műben található.

McCloskey e meglátását némelyek talán sommásnak és egyoldalúnak vélhetik. Ám saját területünkön sokszorosán igazolást nyert, hiszen az átmenetten egyik leggyakoribb – mindahányunkat meglepő – tapasztalata az volt, hogy a gazdaságmélet bevett tételei nem mindig előre látható módon és irányban igazolódtak vagy cáfolódtak meg.

Az ellenkezője sem igaz?

A vázolt helyzet talán az indokoltnál is erőteljesebb és szélesebb körű fenntartások sorát ébresztette a közgazdaságtan egészével, annak „hasznával” szemben a tudományok művelői és a közélet szereplői körében. Ezt mutatja az az ellentmondás, hogy miközben a gazdaságnak nevezett oklevelek száma nőttön-nő, a valódi közgazdaság-tudományi oktatást nyújtó szakok létszáma egyre csökken. A legalább részben valóságos közgazdaság-tudományi ismereteket nyújtó képzések – így az igényes, nem gyorstalpaló üzleti képzés, a nemzetközi tanulmányok, a szociológia, a politológia, a közszolgálati ismeretek – ezt nem ellensúlyozták. Nagyon messze van az az európai mérce, ahol a hallgatók harmada (sic!) tanul valamiféle tudományt, és „alig” kétharmaduk „praktikumot” – nálunk kilenctizedes az utóbbi arány. Ekkor még nem is szóltunk arról, hogy – különösen a nagy létszámú esti, levelező, másoddiplomás és kiegészítő szakokon – a képzés gyakran silányul tartalom nélküli, formális mutatvánnyá. Így folyik például pénzügyi képzés egyetlen matematikaórával, ipargazdász-képzés operációkutatás nélkül. Így vélik három kétórás blokk keretében elsajátíthatónak a matematikai statisztikát vagy esetleg a gazdasági jogot. Nappali tagozaton is lehet ma már oklevelet szerezni lényegében bármilyen, a magyar gazdaságra, az átmenetre vagy éppen a világ gazdaságra, a fejlődésre és az EU-ra vonatkozó ismeret kötelező rendben történő elsajátítása nélkül.

Nem lehetünk meglepve ezért, hogy a közéletben évtizedek óta burjánzik a „vajákolás”, jobb esetben *egy ügyű* vagy – az egykori foxi-maxi tananyagát felelevenítő – „ötletelés”, a semmiből sem adódó javaslathalmazok gyártása. A döntések jelentős része előkészítetlen. A rendes üzletmenet szokásos kellékei, így a cél előzetes kijelölése, az eredménymutatók meghatározása, költségek becslése, az elő- és utókalkuláció néha még nagy cégeknél is rendre hiányoznak, de az állami gazdálkodásban biztosan. Magyarországon az Állami Számvevőszék visszatérő panasa, hogy utólagos ellenőrzéseikből nem vonnak le tanulságokat sem a múltra, sem a jövőre nézve.

Ezt a közhelyet azért kell megemlítenünk, mert nem lenne szabad egy szakma lenul-lázásához vezetniük ama tételek megdőltének, amelyek sosem szerepeltek a közgazdaság tanában, még kevésbé tudományában. Például az a tévhit, hogy a magánosítás egyben igazságosabb társadalmat és kiegyenlítettebb jövedelemelosztást hozhatott volna, nyilván képtelenség, ezért sehol sem olvasható (csupán társadalmi elvárás volt).

De a kitalált ellenfelek víziója mellett léteznek egyáltalán nem képzelt betegségek is. Ezek jó része abból adódik, hogy eleve sokszoros előfeltételezések, azaz szigorú paraméterrendszer mellett igaz felismeréseket a gyakorlatban olyan terepen alkalmaznak, ahol a feltételek nem igazak. Utóbbira különös késztetést és lehetőséget adott a modern közgazdaság-tudomány elvontsága, formalizmushoz való vonzódása

és a gyakorlat lebecsülése. Az is igaz azonban, hogy a szereplési vágy, a mindenáron való újítás heve a természettudományokban sem ismeretlen.⁸

Már a bevezető részben a teljesség igénye nélkül idéztünk számos – vezető kiadók által megjelentetett – átfogó monográfiát és sokszerzős kézikönyvet, ezek az átmenettan főbb felismeréseit összegezték a szakma és a szélesebb érdeklődő közönség számára. Nyilván lehetetlen vállalkozás lenne egyetlen előadásban felsorolni, hogy mely tételek váltak be, melyek igazolódtak részlegesen, és melyek buktak meg a gyakorlatban. Ha valakinek volt már a kezében ma használatos közgazdasági tankönyv, akkor könnyen belátja: részletekre kitérő egybevetés minden ésszerű keret szétfeszítene. Mivel hasonló egybevetésekkel korábbi írásainkban is próbálkoztunk, most csak néhány mozzanatot emelnénk ki, amiben vélhetően a szakma túlnyomó többsége ma már egyetért.

1. Feltétlenül szükség van a stabilizációra, vagyis az áremelkedések megfékezésére. Sehol és soha nem jött létre tartós növekedés pénzstabilitás nélkül. Ennek előfeltétele a piaci verseny mellett az államháztartás fenntarthatóan kiegyensúlyozott állapota (illetve az ahhoz való közelítés).

2. Mindenképpen szükséges – lehetőleg a korai szakaszban – a gazdasági rendszer átfogó liberalizálása. Ez nem a szabadelvű ideológia követését, hanem a korábbi, mennyiségi jellegű megkötések pénzügyiakkal való felváltását jelenti. Ha ez elmarad, az árak nem tájolódnak jól, s a magántulajdon hatékonysági tartalékai sem tárulnak fel.

3. A liberalizálás egyszeri jelleggel, viszonylag rövid távon javítja a hatékonyságot, aminek hosszabb távon csak a magántulajdon lehet az alapja. Szükség van ugyanis egy „végső mozgatóra”, akinek – az ösztönző rendszer végén állva – elemi érdeke a vagyonérték megőrzése. Elvesztése esetén ugyanis saját jóléte és hatalma, nem utolsósorban leszármazottainak jóléte és státusa rendül meg. A magánosítás ezért a rendszerváltoztatásnak politikai, társadalmi és gazdasági értelemben is a gerince, hiszen a kiindulópont a totálisan vagy majdnem teljeskörűen állami kézbe vett gazdaság, amelyre nem épülhet szabad és hatékony társadalom.

4. Minden játékszabály annyit ér, amennyit betartanak belőle. Következésképpen szükség van az ismételt játék szabályainak, vagyis az intézményeknek a kialakítására. Az intézmények hatásossága pedig elkerülhetetlenül kontextusfüggő, vagyis nem lehet egyformán alkalmazni minden társadalomban, vagyis az ideális megoldás társadalmanként eltérő.⁹ Ezt a felismerést sajnos nagyon későn és vélhetően túl nagy áron tanulta meg a rendszerváltó országok társadalma.

5. Egyetértés mutatkozik abban a tekintetben is, hogy a mai világgazdaságban a fejlődés alapfeltétele a globalizációban való részvétel, hisz egyetlen példája sincs az elzárkózó politika tartós sikerének. Ez a felismerés magában foglalja az állam és a piac konfliktusos, de nem antagonisztikus értelmezését (Szentés [2011] 357–401. o.), amely szerint az állam és a piac tökéletlenségei felerősíthetik egymást. Ez azonban

⁸ Érdekes – és lelombozó – példák sorát hozza az élettudományok területéről e törekvésnek az *Economist* [2013]-ban közölt áttekintése. Ez nyilván nem menti a közgazdászokat saját – hasonló – hibáik következményei alól.

⁹ Ennek az összefüggésnek szép formális levezetését adja vaskos kötetében Masahiko Aoki stanfordi professzor (Aoki [2001]).

nem elkerülhetetlen: ha a közhatalom erősíti és civilizált keretek közt tarja a piac működését, az előmozdítja a fejlődést. Emellett biztosítja a társadalmi közjó irányába való haladást, a sérülékeny csoportok védelmét, és nem utolsósorban a piac által nem kellő mennyiségben és minőségben nyújtott közjavakat. Ilyen a pártatlan közgazgatás, a jó minőségű és széles bázisú oktatás, valamint a gazdasági igényeket az ökoszféra ismert korlátaival egybehangoló környezetvédelem – amit a kellő időben, mértékben és választékban kell biztosítani.

Ezt a listát ki lehet bővíteni a hozzászólói kör természete szerint rövidebb vagy hosszabb elemsorral. De abban vélhetően nincs vita, hogy mindez a közgazdaságtudomány bevett, ismert, széles körben megkérdőjelezett, közmegegyezéseszerű tételeire épül. Igaz, inkább a klasszikus, mint a mai főáramot képviselő neoklasszikus közgazdaságtan tételeiről van szó. Még hozzá függetlenül attól, hogy e felismeréseket formális vagy verbális modellben fejtették-e ki először. Következésképpen nem igaz az, hogy a közgazdasági tudományoknak egyáltalán ne lettek volna eszközeik a rendszerváltozás értelmezéséhez. Legfeljebb kész recept híján az eszközök gazdag tárházából ötletszerűen és többnyire nem a helyzethez illő módon szemezgettek azok, akik tehettek.

Ismételjük: ez a megállapítás nem hárítja a felelősséget egyoldalúan a közélet vagy éppen a vállalati átalakítások szereplőire. A döntéshozók – nálunk ugyanúgy, mint a közgazdasági Nobel-díjasok 95 százalékának országában, az Egyesült Államokban – érdekeik, értékrendjük, ismeretségük és érdeklődésük szerint válogathattak és válogatnak ma is a gyakorlati szempontból végtelennek tekinthető elméleti kínálatból. Ugyanakkor egyáltalán nem közömbös az, hogy a természete szerint a mindig és mindenütt sokszólamú tudomány eredményeiből mikor lesz *tan*, azaz kötelező anyag, amit az oktatásban használnak. Ezt azok a kollégák döntenek el, akik az egyetemi előmenetel és/vagy az országosan kötelező tananyag meghatározásakor a tudomány eredményeit megsűrrik a túlnyomó többség számára.

Nem mondunk újdonságot, ha emlékeztetünk arra: a nyugati tankönyvekben a samuelsoni neoklasszikus szintézis, a keleti tankönyvekben – a jelentősen felpuhult, gyakorlatközelibbé vált – kapitalizmus és szocializmus politikai gazdaságtana formálta a kínálatot.¹⁰ Mindkettő közös vonása, hogy az itt sorolt kérdések megválaszolásához igen kevés támpontot nyújtottak.

Az üzleti tudományok terén sem volt sokkal jobb a helyzet. Csak példaként említjük meg azt a fontos körülményt, hogy a magánosításnak egészen más a természete akkor, ha a nemzeti vagyon legfeljebb 5 százaléka cserél ily módon gazdát, mint ahogy Nagy-Britanniában történt az 1980-as években – ráadásul az is egy évtizedre elhúzva. És más a történet akkor, amikor – mint a mi térségünkben négy esztendő alatt többször is, esetleg másodlagos privatizáció vagy külföldi tulajdonos megjelenése révén – a nemzeti vagyon 50–80 százaléka cserél gazdát. Utóbbi esetben a

¹⁰ Magyarországon 1986–1991 között paradox módon mindkettő: a Csáki Csaba és Zalai Ernő fémjelezte reformmal a piacvezető Corvinuson – akkor BKÁE – nyugati standard mikro- és makroökómia, és a legtöbb intézményben, valamint a továbbképzés különféle formáiban pedig a továbbélő marxista gazdaságtan párhuzamosan alakította – ha alakította – a gondolkodást.

nemzetgazdaság és a társadalom minőségét érintő átalakításra kerül sor, ami lényege szerint eltér attól, mint amikor csak egy-egy cég vagy ágazat keretében versenyt vagy jobb vállalatirányítást próbálnak teremteni. Ma ez közhely, negyedszázada erről sehol sem lehetett olvasni.

Az államháztartás egyensúlya – különösen a félreértelmezett keynesi tanítások és a gazdaságot pénz nélkül tárgyaló neoklasszika mellett – nem tűnt perdöntő kérdésnek az elméletben. Ámde mennyire perdöntőnek bizonyult a gyakorlatban a posztkommunista átalakulás során! Jóval inkább, mint az EU országaiban – de ma már tudjuk, hogy ott is fontosabbnak bizonyult, mint akár egy évtizede is gondolták.

A mikroökonómia törvényei elvileg univerzálisak. Kivéve persze azt a helyzetet, ahol – mint láttuk – a gazdasági döntésekhez szükséges elemi információ sem hozzáférhető, az árak nem mutatják a szűkösséget, ekképpen a hozzájuk kötődő ösztönzők is eltorzulnak. Létre kellett hívni azokat az intézményeket – játékszabályokat –, amelyeket a modern nyugati közgazdaságtan szinte minden iskolája előfeltételez. A főáram éppen azért vonatkoztat el tőlük, mert létüket triviálisnak – így adótnak – veszi.

A legtöbb nyugati tananyag akkor is külön – vagyis általában külön tankönyvben és külön tárgyban – taglalja a külgazdasági kapcsolatokat és a nemzetközi pénzügyeket, ha azokat a kis, nyitott nemzetgazdaság számára fontosnak tartja. Az európai országokban az elmúlt évtizedben meghonosodott tananyagok esetében kivétel nélkül ez a helyzet. Közismert, hogy az amerikai tananyagokban is, ha – felsőbb szinten egyáltalán van – külön témakör és tárgy a „nyitott gazdaság makroökonómiája”. Ez teljesen más, mint az évszázados kontinentális hagyománnyal rendelkező, német eredetű világgazdaságtan.

Mivel a rendszerváltoztató országok mindegyike – Oroszországot is beleértve – nyitott gazdaság, számukra már a tananyagokban is eleve csak egy nemzetközi folyamatba ágyazott közgazdasági tárgyalásmód lehet releváns. Hogyan is lehetne, mondjuk, az egykulcsos adó előnyeiről és hátrányairól értelmesen gondolkodni a lényegében még ma is zárt amerikai gazdaság alapján, ha a külkereskedelem és a nemzetközi pénzmozgás alapvetően átírja a kereslet kalibrálását, a jövedelmi és a fogyasztási hatást, valamint a termelési folyamat alkalmazkodásának mikéntjét (Erdős [2012]).

Közismert ebben az összefüggésben, hogy a korábbi, állami vezénylestű kereskedelem összeomlása a rendszerváltozás fontos kiváltó – és nem pusztán kísérő – tényezője volt. Éppen ezért az első évtized gazdaságpolitikáját jelentős mértékben – néha szinte teljesen – meghatározta az a sajátos, egyedi, másutt nem ismétlődő és elméletileg nem is nagyon érdekes feladat, hogy miképpen lehet Keletről Nyugatra terelni a kereskedelmet, miként lehet a zárt gazdaságból nyitott gazdaságot létrehozni? Továbbá: miként lehet a korábbi tervgazdasági fixpont – a Szovjetunió – helyett új, a piacgazdaság számára kedvező, annak részleteit is sok tekintetben meghatározó új horgonyt találni – az Európai Unió Maastricht után erőteljesen megváltozó keretrendszerében? Ez utóbbi önmagában is hatalmas intézményi, jogi, működésbeli és persze pénzügyi alkalmazkodást igényelt. A valutakonvertibilitás, majd a tőkemérleg szabadságának helyreállítása hat-hét évtizedes megszakítottság után önmagában is jelentős feladat volt, már ahol – mint mondjuk, a FÁK-államokban – nem fordult visszájára.

Nem folytatjuk a felsorolást, ami elvileg tetszés szerint nyújtható lenne. E példák-
kal vélhetően sikerült szemléltetnünk – ha bizonyítani nem is –, hogy a rend-
szerváltozás egy sor olyan, ízig-vérig makrogazdasági és elméleti kérdést vetett fel a
gyakorlatban, amire sem a főáramú közgazdaságtannak, sem a közgazdasági tudomá-
nyok együttésének nem volt – mert nem is lehetett – kész válasza.

Néhány tanulság az elmélet és a módszertan számára

Valószínűleg többkötetes átfogó elemzést igényelne, ha harminc ország negyedszázados fejlődésének tanulságait összegezni kívánnánk. Ehelyütt – a kézikönyvek és monográfiák által megkövetelnél sokkal szerényebben – néhány olyan felismerést előlegezünk meg, amelyek megfogalmazását megítélésünk szerint a meglehetősen széles körű irodalom már lehetővé teszi. Természetesen a jó tudomány és a helyes módszer kérdéséről a különféle iskolák közötti örökzöld vita lezárását meg sem érdemes kísérelnünk, mert lehetetlen.

1. A közgazdasági elmélet célszerű módon nem szorítkozhat a „mindig és mindenütt érvényes törvényszerűségek” feltárására és megfogalmazására. Mint bármely más – alkalmazásra is törekvő – tudományágban, az igazán érdekes kérdések a vál-
sághelyzetben adódnak (olyan helyzetben, amilyenre az orvosok azt mondják: „a műtét sikerült, a beteg elhunyt”).

2. Ha elismerjük a kontextus jelentőségét – nemcsak az alkalmazás, hanem a leírás és értelmezés szempontjából szóba jöhető elméleti keret szempontjából is –, akkor igazolódik Aoki [2001] korábban idézett meglátása arról, hogy azonos eredményeket eltérő közegben eltérő módszerekkel lehet elérni. Vagyis: az egységesítés, a zsinór-
mérték (*benchmarking*) csak első közelítésben segít, a második, harmadik és további lépésekben már nem.

3. Ebből következően sohasem mellőzhető a történeti és az intézményi megköze-
lítés. Nem arról van szó, hogy a mérés helyét a költészet vegye át – erről semmilyen tudományban nem lehet szó. Az azonban bizonyára igaz, hogy ahogy az orvos kór-
történet, a bank hiteltörténet, a munkaadó a munkavállaló képzettségét és gyakorla-
tát igazoló papírok és referenciák nélkül nem tud dönteni, a közgazdász sem hagyat-
kozhat általánosságokra, elvont törvényszerűségekre és algoritmusokra.

4. Az egyedi, egyszeri esemény(ek) vizsgálata nem minősülhet tudományon kí-
vülinek, különösen akkor nem, ha az tömegeket érint, ha az a tudományban bevett feltételezések tesztelését teszi lehetővé, vagy éppen a közkeletű bölcseiségeknek ellentmond.

5. Mi több, a koherencia és a szignifikancia vizsgálata nem pótolja soha és sem-
mikor a „puding próbáját”. A kísérletben megfigyelt eredmények – különösen, ha ismétlődnek – induktív úton önálló tételek megfogalmazására, korábbi tételek mó-
dosítására vagy igazolására is alapot adhatnak.

6. Ebben a tekintetben mellékkörülmény – ha tetszik: divat, ízlés dolga – az, hogy az említett eredményeket modellezéssel, esettanulmánnyal, gazdaságpoli-
tikai alkalmazással, kikérdezéssel, statisztikai megfigyeléssel vagy bármely más,

az empirikus kutatásokban közkeletűen alkalmazott eljárás révén nyerjük. A tudományosságnak nem a matematikai leírhatóság, hanem az ellenőrizhetőség a kritériuma. Ha a magasabb matematika – például a káoszelmélet – lehetőséget ad majd korábban ekképpen le nem írható folyamatok formalizálására, annál jobb, de nem ez a belépő követelmény.

7. A közgazdasági tudományokban sem lehet kizárólagos és tartós sikermérce a szakma önértékelése, lapjaiban megjelenő, sokszor körkörös idézettség, tudományos presztízs. Az eredményesség valódi mércéje az, hogy a leírás a valóságot követi-e, helyesen és mások számára követhető módon. Második lépésben pedig az, hogy alkalmazásának hatására – képletesen szólva – a beteg nem hal meg, hanem meggyógyul.¹¹ Szerencsére sok jó példánk is van – a rémtörténetek mellett – arról, hogy a civilizált, európai szociális piacgazdaság Közép-Európában létrehozható volt. Az új tagállamok beilleszkedtek az EU-ba és az első globális válságot a régiéknél sokszor sikeresebben állták. Harmadikként említhetjük a felismerések időtállóságát – ez más tudomány-szakban is kézenfekvő, még az irodalom- és a zenetudományban is.

8. A rendszerváltozás tanulmányozása súlyos kételyeket ébreszt minden olyan állítással, illetve a ma uralkodó amerikai szerkesztői és előléptetési gyakorlattal szemben, ami a deduktív, spekulatív módon elért eredmények – köztük az imputált árak, a szimulált folyamatok, a csak a modellben magában érvényes felismerések – kimunkálását a tudományosság alapkövének, sőt egyedüli kritériumának tekinti.¹² A rendszerváltozás a maga ellentmondásaiban – és máig is csak részben megértett állapotában – ismét ráébresztheti a szakma művelőit: a gazdasági folyamatok jelentős része spontán, előre jelezhetetlen, sőt néha kimondottan kaotikus és részleteiben biztosan bizonytalan. Vagyis: nem rendelkezik ama attribútumokkal, amelyek révén a matematikai leírhatóság tekintetében „jól viselkedhetne. És miközben mind vállalati, mind nemzetgazdasági szinten pótolhatatlan szükség van a „ha-akkor” típusú – vagyis modellszerű, mennyiségi előrejelzésekre képes – gondolkodásra is, ez következmények nélkül nem szoríthatja ki a társadalomtudomány hagyományos, többi elemzési eszközét. Vonatkozik ez a kikérdezéstől kezdve a folyamatleíráson és esettanulmányozáson át a történelmi és a statisztikai elemzésre, sőt akár az *oral history* műfajáig terjedő körre. Minél közelebb kerülünk az értelmezéstől az alkalmazáshoz, annál fontosabb lesz az egyedi összefüggések, a politikai, társadalmi, értékrendi, kulturális és hasonló puha tényezők – köztük a vélekedések, látszatok, divatirányok – feltérképezése és elemzésbe (netán javaslatba) építése.

¹¹ Erre már több mint három évtizede figyelmeztetett – épp az akkoriban egyeduralkodó Harrod-Domar-féle elméleti modell és annak kritikátlan alkalmazásai kapcsán – klasszikus esszéjében Bauer [1981/2000]. Tömör kifejtésének kiemelkedő eleme annak bemutatása, hogy miként vonta el az absztrakcióhoz való vonzódás mind az elemzőket, mind a döntéshozókat az alkalmazásokban perdöntő mozzanatok – így a kontextus – alapos mérlegelésétől. Ekképpen vált egyik okává egy sikeres elmélet Fekete-Afrika sok évtizedes vergődésének.

¹² Hogy jelenleg ez a meghatározó a szakmában, azt bárki láthatja, ha fellapozza a szakma legtöbbször tartott lapjai – így a chicagói *Journal of Political Economy*, a Harvard Egyetemen szerkesztett *Quarterly Journal of Economics* vagy éppen az Amerikai Közgazdasági Társaság által kiadott *American Economic Review* – elmúlt évtizedben megjelent szinte bármely számát.

9. Az előzők alapján – és nem utolsósorban éppen a rendszerváltozáskor szerzett tapasztalatok alapján – határozottan el kell vetnünk a mikroalapozás igényét, elméleti és módszertani szinten egyaránt. Talán elég a magánosításra, a liberalizálásra, a versenypolitikára vagy épp a pártatlan intézmények működésére utalnunk ahhoz, hogy kétség se férjen ahhoz, hogy makrofolyamatok sem elvi/elméleti, sem gyakorlati/alkalmazott szinten nem vezethetők vissza mikrofolyamatokra. Különösen az Arrow [1950] által már formálisan is bizonyított aggregációs probléma szerint az egész több részénél (struktúrájában, működésében és így mozgástörvényeiben is). Ami jó volt a spontán privatizátornak, bizony nem volt jó a közösségnek. Ami jó volt az egyes termelőnek – a piacvédelem, az itt kialakuló magas ár –, bizony nem volt jó a fogyasztónak. Ami jó az éppen hatalmon lévőknek rövid távon, gyakran ellenkezik a hiteles tájékoztatás vagy akár az államszámvitel – és a szakszerűen végzett vállalati könyvhitelítés – szempontjaival is.

10. Mindezek miatt e részterület megerősíti azt, ami nem a térség kutatói által, hanem az Egyesült Államokban erős osztrák iskola művelőinek (*Boettke és szerzőtársai* [2013]) kiáltványában fogalmazódik meg. Nevezetesen: a közgazdaság-tudománynak – sőt a tannak is –, ha releváns kíván lenni, akkor az összehasonlító módszer, a történeti közelítés és a politikai értelmezés hármására kell épülnie. Ez sok tekintetben emlékeztet a klasszikus közgazdaságtan akkori fősodrát jellemző holisztikus közelítésre, annál azonban határozottan szikárabb. Elismerve ugyanis a társtudományok (köztük a politikatudomány és a szociológia) jelentőségét, és építve a természettudományok által kialakított új felismerésekre – például az emberi természettel és aggyal kapcsolatban –, nem is törekedhetünk a 19. század nagy álmának (*Grand Theory of Everything*), a minden részterületet integráló egyetlen nagy elméletnek a megalkotására. Ez utóbbi már csak az egyes részterületek eltérő megközelítésmódja és az ezeket megjelenítő – egymást sokszor kizáró – paradigmák, valamint az absztrakció eltérő szintjei, továbbá az eltérő működésmódok szerint sem lehetséges.

Egyetlen előadás keretében nem lehet a tudományszak egészének gondjait tárgyalni, még kevésbé azokra tartós megoldást kínálni. Abban bízunk, hogy mostani gondolatmenetünk – a teljesség és a tévedhetetlenség igénye nélkül – hozzájárulhat annak megvilágításához, hogy egy részterület művelése miképpen csatolódik vissza a közgazdaság-tudomány egészébe. Ez utóbbi a számos részterület, az ellentétes tapasztalatok és közelítések kavalkádjából szűrődik le a jövőben is. Bízunk abban, hogy a valóság és az elmélet kölcsönkapcsolatának erősítése révén a társtudományokra nyitottabb, az azokkal való együttműködést és párbeszédet¹³ kimondottan feladatának kitűző, azaz nyitott és konstruktív közgazdaság-tudomány kialakulásához járulhatunk hozzá. És ezzel – ha kis lépéssel is – közelebb juthatunk a sokszor kaotikusnak tetsző világunk jobb megértéséhez, valamint a megoldható részfeladatok korábrinál sikeresebb teljesítéséhez is.

¹³ Ez egyebek mellett megköveteli, hogy még a könnyebb matematikai leírhatóság érdekében se éljünk olyan feltételezésekkel, amelyeket a társtudományok megcáfoltak, mint például a tömegjelenségeket is mozgató racionalitás, az előny-hátrány szimmetriája vagy a korlátlan és tökéletes információ rendelkezésre állása és annak feldolgozására való korlátlan képesség, esetleg a gazdaság szereplőinek végtelen élettartama és konstans teljesítménye.

Hivatkozások

- AOKI, M. [2001]: *Comparative Institutional Analysis*. The MIT Press, Cambridge, MA.–London.
- ARROW, K. J. [1950]: A Difficulty in the Concept of Social Welfare. *Journal of Political Economy*, Vol. 58. No. 4. 328–346. o.
- BAUER, P. [1981/2000]: The disregard of reality. Megjelent: *Bauer, P.: From Subsistence to Exchange and Other Essays*. Princeton University Press, Princeton, N.J. 15–27. o.
- BEREND T. IVÁN [2010]: *From the Soviet Block to the European Union*. Cambridge University Press, Cambridge–New York.
- BOETTKE, P.–COYNE, C.–LEESON, P. [2013]: Comparative historical political economy. *Journal of Institutional Economics*, Vol. 9. No. 3. 285–301. o.
- COLANDER, D. [2009]: Can European economics compete with US economics? And should it? Middlebury College Economics Discussion Paper, No. 10–39.
- CSABA LÁSZLÓ [2014]: *Európai közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ELEKES ANDREA–HALMAI PÉTER [2013]: Az új tagállamok növekedési modellje. Kihívások és kilátások. *Közgazdaság*, 57. évf. 7–8. sz. 32–66. o.
- ECONOMIST [2013]: Trouble at the lab. Scientists like to think of science as self-correcting. To an alarming degree, it is not. *The Economist*, október 19. <http://www.economist.com/news/briefing/21588057-scientists-think-science-self-correcting-alarming-degree-it-not-trouble>.
- ERDŐS TIBOR [2012]: Egykulcsos jövedelemadó és gazdasági növekedés. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 2. sz. 109–138. o.
- HARE, P. G.–TURLEY, G. (szerk.) [2013]: *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*. Routledge, London.
- HUDSON, J. [2013]: Ranking journals. *Economic Journal*, Vol. 123. No. 570. F202–F222. o.
- KOLLMORGEN, G.–MERKEL, W.–WAGENER, H.-J. (szerk.) [2014]: *Handbuch der Transformationsforschung*. VS Verlag, Wiesbaden.
- KOLODKO, G. W.–TOMKIEWICZ, J. (szerk.) [2011]: *20 Years of Transition: Achievements, Problems and Perspectives*. Nova Science, New York.
- KORNAI JÁNOS [2012]: *Gondolatok a kapitalizmusról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LABAND, D. N. [2013]: On the use and abuse of economics journal rankings. *Economic Journal*, Vol. 123. No. 570. F223–F254. o.
- MIHÁLYI PÉTER [2009]: A washingtoni konszenzus jelentősége a posztoszocialista országok számára. *Competitio*, 8. évf. 1. sz. 5–25. o.
- MÓCZÁR JÓZSEF [2008/2009]: Közgazdaságtan vagy közgazdaságtudomány? A XX. század legfontosabb eredményei, I–II. *Competitio*, 7. évf. 2. sz. 5–34. o. és 8. évf. 1. sz. 76–97. o.
- SZAKOLCZAI GYÖRGY [2010]: A washingtoni konszenzus és a posztoszocialista országok. *Competitio*, 9. évf. 1. sz. 167–187. o.
- SZENTES TAMÁS [2011]: *Fejlődés-gazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TURLEY, G.–LUKE, D. [2010]: *Transition Economics – Two Decades On*. Routledge, London.
- WINIECKI, J. [1992]: Knowledge of Soviet-type economy and „heterodox” stabilization-based outcomes in eastern Europe. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 129. No. 2. 384–410. o.
- ZILIAK, S. T.–MCCLOSKEY, D. [2008]: *The Cult of Statistical Significance: How Standard Error Costs Us Jobs, Justice and Lives*. University of Michigan Press, Ann Arbor.